

تحلیل کیفی

محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان

از منظر امر به معروف و نهی از منکر

■ زهرا مهربان*

چکیده:

هدف از این پژوهش، بررسی چگونگی آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان و مقایسه آموزش‌ها در دوره ابتدایی تحصیلی می‌باشد. روش انجام پژوهش، روشی ترکیبی از نوع طرح اکتشافی است و بر روی کتاب‌های هدیه‌های آسمان، پایه‌های دوم و ششم ابتدایی انجام شده است. بخش اول پژوهش به صورت تحلیل کیفی متن و به روش استقرایی انجام گرفته که نتیجه آن شناسایی و استخراج هشت مؤلفه مرتبط با آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب‌های مورد نظر است. در بخش دوم پژوهش که با استفاده از معیارهای کشف‌شده از بخش اول و به صورت کمی انجام شده، نیز نتایج جالبی به دست آمده است؛ از جمله اینکه مؤلفه‌های اول و دوم در کتاب‌های مورد نظر، از فراوانی بالایی برخوردارند و حجم زیادی از پیام‌های متن مرتبط با آموزه امر به معروف و نهی از منکر، به آن‌ها اختصاص دارد. با استفاده از نتایج کیفی و کمی حاصل از این پژوهش، مقایسه چگونگی آموزش امر به معروف و نهی از منکر در این دو کتاب به خوبی صورت پذیرفته است. در نتیجه‌گیری کلی این گونه می‌توان بیان داشت که علی‌رغم اینکه در متن این دو کتاب، در هیچ بخشی به‌طور آشکار و مستقیم سخنی از امر به معروف و نهی از منکر و آموزش آن‌ها برده نشده است، ولی به‌طور غیرمستقیم و با روندی متناسب با رشد ابعاد سنی و عقلی دانش‌آموزان، آموزه دینی امر به معروف و نهی از منکر به خوبی آموزش داده شده است.

امر به معروف و نهی از منکر، روش پژوهش ترکیبی، تحلیل کیفی متن، محتوای کتاب درسی، هدیه‌های آسمان، دوره ابتدایی

کلید واژه‌ها:

□ تاریخ دریافت مقاله: ۹۴/۱/۱۷ □ تاریخ شروع بررسی: ۹۴/۳/۲۴ □ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۴/۹/۱۴

* استادیار پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش he_mehraban@yahoo.com

مقدمه

یکی از مسائل مورد توجه جوامع دینی، چگونگی تحقق، امر تربیت دینی است. حفظ دین، به‌عنوان زیربنای جامعه و تداوم فرهنگ دینی در آن، از طریق تربیت امکان پذیر است... جریان تعلیم و تربیت از طریق نهادهای رسمی، یکی از مهم‌ترین، منظم‌ترین و شاید هدفمندترین بخش‌های تعلیم و تربیت آدمی است که تأثیر آن را به‌گونه‌ای همه‌جانبه می‌توان در تمامی ابعاد جسمانی، عقلانی، عاطفی، معنوی و اخلاقی فرد برای دستیابی به انسان کامل مورد بحث قرار داد (کشاوری، ۱۳۸۷). دوران کودکی بهترین زمان برای تربیت و فرصتی برای پایه‌گذاری زندگی سالم و سعادت‌مندانه فرزندان است، زیرا آمادگی‌های کودکان، با توجه به تقلیدپذیری آنان برای پذیرش آموزه‌های تربیتی در سطح بالایی قرار دارد (نساجی، ۱۳۸۷). یکی از اساسی‌ترین ویژگی‌هایی که می‌تواند در آموزش مفاهیم و آموزه‌های دینی به ما کمک کند، وجود گرایش دینی و میل به سوی امور مذهبی در کودک است (مقدسی‌پور، ۱۳۸۲) که بدون شک یکی از ابزارهای مهم برای تحقق معرفت دینی، زمینه فرهنگی آموزش‌های دینی و اخلاق در مدارس است (شعبانی، ۱۳۸۴). کتاب‌های درسی یکی از عوامل رشد و توسعه یادگیری شناختی کودکان در جهان امروز است و از امکانات منحصر به فرد در تحقق این آموزه‌ها بی‌بدیل به‌شمار می‌رود. در آموزش مفاهیم دینی به کودکان اصولی از جمله سهولت (تطابق مفاهیم دینی با توان شناختی، عاطفی، انگیزشی کودک)، تدریج (در هر دوره با خصوصیات ویژه دوره ظاهر گردد)، مداومت و استمرار و آگاهی بخشی (مبتنی بر بصیرت و آگاهی) باید رعایت گردد (مقدسی‌پور، ۱۳۸۲). امر به معروف و نهی از منکر یکی از موضوعات دینی مهمی است که آموزش آن به‌خوبی می‌تواند مطابق با ابعاد وجودی دانش‌آموز از همان سال‌های آموزش ابتدایی آغاز گردد تا به تدریج بسط و توسعه یافته و عمیق‌تر گردد.

هر فرد مسلمان در قبال جامعه خود متعهد به پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی است، لذا ایجاب می‌کند که نقش خود را در این امر ایفا کند. این وظیفه در فقه اسلامی تحت عنوان امر به معروف و نهی از منکر مطرح شده و از مهم‌ترین مبانی تفکر سیاسی یک مسلمان به‌شمار می‌رود؛ چنان که از مهم‌ترین فرایضی است که وجوب کفایی آن ضروری دین شناخته شده و ضامن بقای اسلام است.^۱ امر به معروف و نهی از منکر از فروع دین است و از جایگاه والایی در شرع مقدس اسلام برخوردار است به‌گونه‌ای که در حدود ۳۰ آیه از آیات قرآن کریم^۲ با الفاظ و عبارات متفاوت در خصوص این امر نازل شده است (منصوری، ۱۳۸۰) که خود دال بر اهمیت امر به معروف و نهی از منکر و تأکید بر انجام این مهم می‌باشد. با تعمق در این دو آموزه می‌توان درک کرد که تمامی شاخص‌های ایجاد یک جامعه متعالی و یک فرد مؤمن مسئول به اجرای امر به معروف و نهی از منکر، وابسته است. به عبارتی توجه مردم یک جامعه اسلامی به امر به معروف و نهی از منکر، راز دوام و بقای آن جامعه است. پیامبر اکرم (ص) نیز در این خصوص فرموده‌اند: «تا زمانی که مردم امر به معروف و نهی از

منکر نمایند و در کارهای نیک و تقوا به یاری یکدیگر بشتابند، در خیر و سعادت خواهند بود، اما اگر چنین نکنند، برکت‌ها از آنان گرفته شود و گروهی بر گروه دیگر سلطه پیدا کنند و نه در زمین یآوری دارند و نه در آسمان»^۲.

امر، همان‌گونه که لغت‌شناسان گفته‌اند، به معنی طلب فعل از دیگری است و نهی ضد امر است و به معنی طلب ترک و بازداشتن به معنی اینکه کس دیگری را از کاری بازدارد می‌باشد. معروف در لغت اسمی است که برای هر عملی که خوبی آن از نظر شرع و عقل مسلم است به کار می‌رود. اسم جامعی است که بر همه کارهایی که طاعت خدا را در بر دارد و انسان را به خداوند نزدیک می‌کند و نیکی و احسان به همراه دارد اطلاق می‌شود. منکر در سخن ضد معروف است و هر عملی را گویند که شارع آن را تقبیح کرده و حرام دانسته و خرد و عقل سالم به زشتی آن حکم کند (رکن‌الدینی، ۱۳۸۳؛ صانعی، ۱۳۸۷؛ چراغی، ۱۳۸۲). در احکام دین، به تمام واجبات و مستحبات معروف و به تمام محرمات و مکروهات منکر گفته می‌شود (فلاح‌زاده، ۱۳۸۴؛ هاشمی‌دولابی، ۱۳۸۸). معروف تنها در محدوده عبادت و یا نیکی به مردم خلاصه نمی‌شود. اسلام از باب اینکه نخواستار است موضوع امر به معروف و نهی از منکر را به این امور محدود کند، از کلمه عام معروف یعنی هر کار خیر و نیک و نقطه مقابلش منکر هر کار زشتی استفاده کرده است. پس معروف شامل همه واجبات و مستحبات می‌شود، و منکر نیز شامل همه افعال حرام و مکروه می‌گردد (هاشمی‌دولابی، ۱۳۸۸). بنابراین هم معروف و هم منکر قلمرو وسیعی دارند و تنها به عبادات یا یک رشته خاص از گناهان کبیره محدود نمی‌شوند. در مجموع می‌توان از معروف و منکر، به ارزش و ضد ارزش تعبیر نمود^۳.

امر به معروف به معنی درخواست امور پسندیده عقلی و شرعی است و نهی از منکر به معنی بازداشتن یا طلب ترک امور ناپسند است (صانعی، ۱۳۸۷). واداشتن افراد جامعه به انجام کارهای واجب و مستحب امر به معروف و بازداشتن آن‌ها از کارهای حرام و مکروه نهی از منکر است (فلاح‌زاده، ۱۳۸۴). امر به معروف یعنی برانگیختن و فرمان دادن به چیزی که نزد عقل و شرع خوب و مطلوب دانسته شده و نهی از منکر یعنی بازداشتن و منع کردن از آنچه نزد عقل و شرع، بد و ناپسند شده است (یاسینی، ۱۳۸۴). البته امر به واجبات واجب و امر به مستحبات مستحب است... و نهی از محرمات واجب و نهی از مکروهات مستحب است... و لذا در ۶ قسم واجبات و مستحبات، حق‌الله، حق‌الناس و مشترک بین این دو حق، اخلاقی، فرهنگی، اجتماعی و اداری قابل دسته‌بندی می‌باشد. (هاشمی‌دولابی، ۱۳۸۸). امر به معروف و نهی از منکر دارای دو مرحله است؛ مرحله اول به صورت فردی است که وظیفه عموم مردم است و در حد توانایی فرد (واجب عینی) و مرحله دوم به صورت اجتماعی و واجب کفایی است (یاسینی، ۱۳۸۴) و محدوده و شعاع قدرت آن از شئون حکومت اسلامی است.

امر به معروف و نهی از منکر، پیشینه‌ای به قدمت تاریخ انسان دارد. نخستین انسان دعوت‌کننده

به نیکی، آدم ابوالبشر بود و پس از وی نیز پیام‌آوران وحی و پیروان آنان در انجام این وظیفه مهم تلاش کرده‌اند. قیام امام حسین نیز برای اجرای دو فریضه الهی امر به معروف و نهی از منکر بود (حسینی‌شاهرودی، ۱۳۸۳). در این خصوص شهید مطهری (۱۳۷۶) سه عامل را مؤثر برای نهضت عاشورا بر می‌شمارند که عبارت‌اند از: «امتناع از بیعت، پذیرش دعوت کوفیان و عامل سوم یعنی امر به معروف و نهی از منکر». مردانی نوکنده و کابلی (۱۳۸۸) در بیان آثار امر به معروف و نهی از منکر، ۱۲ اثر را برشمرده‌اند که عبارت است از: برپا شدن واجبات، دعوت به اسلام، رد مظالم، مخالفت با ستمگران، گرفتن صدقات از منابع و مصرف در موارد تعیین شده، امنیت اعتقادی و اجتماعی، حلال شدن درآمدها، عمران و آبادانی زمین، انتقام از دشمنان اسلام، اصلاح امور دین و دنیا، دلگرمی مومنان و خواری دشمنان، شرکت در ثواب اعمال، دنیا و آخرتی سودمند.

مراتب امر به معروف و نهی از منکر، سه مرتبه انکار قلبی، انکار زبانی و انکار یا اقدام عملی شمرده شده است (نوری همدانی ۱۳۷۷، یاسینی، ۱۳۸۴). شیخ طوسی در مورد اقدام عملی می‌گوید: «امر به معروف با دست و زبان آن است که امر خود به گونه ای معروف را انجام دهد و از منکر دوری جوید که مردم از او پیروی کنند» (به نقل از اسلامی، ۱۳۷۵).

■ بیان مسئله

فریضه امر به معروف و نهی از منکر از جمله شاخصه‌های بنیادین دین اسلام محسوب می‌شود. این فریضه اجتماعی، در حقیقت نظارتی همگانی بر اوضاع پیرامونی و احساس مسئولیت در برابر عملکرد دیگران است (محصص، ۱۳۹۱). اهمیت این فریضه دینی - اجتماعی تا آن جاست که اجرای صحیح آن باعث حیات، بقا و پیشرفت جامعه اسلامی می‌گردد. در عصر حاضر یکی از چالش‌هایی که ما با آن مواجه هستیم این است که علی‌رغم توجه جامعه به امر به معروف و نهی از منکر، این فریضه در شکل کامل خود مورد توجه و اشاعه قرار نگرفته و توجه به این امر مهم دینی - اجتماعی در نازل‌ترین و فرعی‌ترین وجه خود در جامعه تجلی یافته است^۵. شاید بتوان یکی از مهم‌ترین دلایل این امر را، عدم شناخت و آگاهی در مورد ماهیت امر به معروف و نهی از منکر دانست که ناشی از عدم آموزش آحاد جامعه در مورد این فریضه مهم می‌باشد. آموزش آموزه دینی - اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر در آموزش‌های مدرسه‌ای یکی از راهکارهای بسیار مؤثری است که می‌تواند در این زمینه مفید باشد؛ زیرا پرورش صحیح دانش‌آموزان امروز، فردا اعضای مسئولیت‌پذیر و متعهد را به جامعه تحویل خواهد داد. همچنین اگر در دوران تحصیل این آموزش‌ها به خوبی صورت پذیرد تجلی آن در رفتارهای اجتماعی نمود پیدا خواهد نمود. در مورد مسئله چگونگی آموزش امر به معروف و نهی از منکر اگر چه خانواده‌ها، اولیای مدرسه و نیز جامعه، به عنوان الگوهای عملی، نقش اصلی را ایفا می‌نمایند ولی از نقش بسیار مهم کتاب‌های

درسی در مورد این آموزش‌ها نیز نباید غافل بود. کتاب‌های درسی به‌عنوان بخشی از محتوای برنامه درسی، رکن مهمی از برنامه درسی محسوب می‌گردند. تاکنون تقسیم‌بندی‌های گوناگونی در مورد اجزا و عناصر برنامه درسی انجام شده است. برخی آن را شامل چهار عنصر می‌دانند (ملکی، ۱۳۸۳) و برخی نیز آن را متشکل از نه^۶ (گودلد وکلاین^۷، نقل از قورچیان و تن‌ساز، ۱۳۷۴) و حتی ده عنصر (اکر^۸، ۲۰۰۳) می‌دانند. صرف‌نظر از انواع تقسیم‌بندی‌هایی که در بیان تعداد عناصر برنامه درسی به‌عمل آمده است، محتوا را باید یکی از ارکان و عناصر مهم برنامه درسی محسوب کرد که اهداف برنامه درسی به‌واسطه آن معنا دار و قابل آموزش می‌شوند. بر اساس نظام آموزشی کشور ما، محتوای کتاب‌های درسی بخش اعظم و بسیار مهمی از محتوای برنامه درسی در آموزش‌های رسمی است به‌گونه‌ای که معلمان باید آموزش‌های خود را بر محور این کتاب‌ها انجام دهند. بنابراین اگر بخواهیم در مورد چگونگی آموزش آموزه‌های دینی (از جمله آموزش امر به معروف و نهی از منکر) و میزان توجه به آن‌ها در آموزش‌های مدرسه‌ای آگاهی پیدا نماییم، بدون شک کتاب‌های درسی یکی از بهترین منابع برای این کار خواهند. و پرواضح است که نقش کتاب‌های هدیه‌های آسمان که یکی از وظایف آن آموزش آموزه‌های دینی است، در این زمینه بیشتر خواهد بود.

در پژوهش حاضر، هدف بررسی نحوه آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب‌های درسی هدیه آسمان و مقایسه این آموزش‌ها در دو پایه دوم و ششم ابتدایی است؛ بر این اساس پرسش‌های پژوهش شامل دو پرسش زیر می‌باشند.

۱. در کتاب هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم و ششم ابتدایی امر به معروف و نهی از منکر چگونه آموزش داده شده است؟
۲. در آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم و ششم ابتدایی چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی‌های به‌عمل آمده مشخص گردیده است که کتاب هدیه‌های آسمان در چندین پژوهش مورد تحلیل محتوا قرار گرفته‌اند که در هیچ‌کدام از این موارد، تحلیل محتوا از منظر توجه به آموزه دینی امر به معروف و نهی از منکر نبوده است. به‌عنوان مثال در پژوهش قاسمی و کاظمی (۱۳۹۳) که در آن محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی از منظر انطباق با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مورد تحلیل کمی قرار گرفته است. در پژوهشی که توسط امینی، اللهی نژاد و علیزاده زارعی (۱۳۹۱) صورت گرفته است کتاب‌های هدیه‌های آسمان از منظر توجه به مهدویت مورد تحلیل محتوا به روش کمی قرار گرفته است. مرعشی، هاشمی و مقیمی گسک

(۱۳۹۱) نیز محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان را بر اساس معیارهای برنامه درسی فلسفه برای کودکان به روش کمی تحلیل نموده‌اند.

■ روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های ترکیبی است و روش اتخاذشده روش طرح اکتشافی (کیامنش، ۱۳۹۰) می‌باشد. پژوهش ترکیبی به پژوهشی اطلاق می‌گردد که در آن از دو روش کیفی و کمی (جمع‌آوری و تحلیل) استفاده می‌شود و داده‌های حاصل از این دو روش به اشکال خاصی با یکدیگر تلفیق و سپس تفسیر می‌گردند. طرح اکتشافی نوعی از تلفیق داده‌های کیفی و کمی است که در آن داده‌های کیفی از اولویت و اهمیت بسیار بالاتری برخوردار است (وزن بالاتر)، به عبارتی نتایج حاصل از روش کیفی، باعث شکل‌گیری و روشن شدن (کشف) روش کمی می‌شود. در بخش اول این پژوهش و برای پاسخگویی به پرسش اول، داده‌ها به روش کیفی تحلیل محتوای متنی تحلیل شده، سپس از دل داده‌های تحلیل‌شده کیفی، داده‌های کمی قابل استخراج می‌باشند، به گونه‌ای که قبل از تحلیل کیفی امکان دسترسی به داده‌های کمی وجود نداشته است. در این پژوهش، کتاب درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی به عنوان یکی از موضوعات درسی که آموزش آموزه‌های دینی به دانش‌آموزان را بر عهده دارد، بررسی شده و از میان آموزه‌های دینی مورد آموزش، امر به معروف و نهی از منکر مورد توجه قرار گرفته است. تحلیل محتوا یکی از مناسب‌ترین راه‌ها برای تحلیل متون دینی است (ابوالمعالی‌الحسینی، ۱۳۹۲).

تحلیل محتوا، روشی برای تجزیه و تحلیل متون نوشتاری، پیام‌های کلامی یا تصویری است (کول، ۱۹۸۸). تحلیل محتوا کلمات، عبارات و روابط موجود در متن را ارزیابی می‌نماید و در حقیقت به عنوان روش پژوهش برای تکرارپذیر نمودن استنتاج‌های معتبر از متون (و سایر موارد معنادار) در زمینه‌ها و به کارگیری آن‌ها می‌باشد (کرپیندورف، ۲۰۰۴). تحلیل متن یکی از انواع تحلیل محتواست. متن می‌تواند مطالب چاپی، تصاویر، نقشه، هنر، اصوات، علائم و نمادها باشند. تحلیل محتوا برای اولین بار در قرن ۱۹ به عنوان روشی برای تجزیه و تحلیل سروده‌ها، مقالات روزنامه‌ها و مجلات، تبلیغات و سخنرانی‌های سیاسی مورد استفاده قرار گرفت (هاروود و گری، ۲۰۰۳). استفاده از روش تحلیل محتوا در زمینه آموزش و پرورش مبتنی بر این فرض اساسی است که هر وسیله ارتباطی مانند کتاب، دارای پیام‌های نهان و آشکاری است که خواننده را تحت تأثیر قرار می‌دهد (وست بری، ۱۹۹۱). در حال حاضر، تحلیل محتوا دارای سابقه کاربرد طولانی در زمینه‌های ارتباطات، روزنامه نگاری، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و کسب و کار می‌باشد (نئوندورف، ۲۰۰۲).

تحلیل محتوا به دو روش کمی و کیفی انجام می‌شود. تحلیل کمی محتوا^{۱۲} شامل شناسایی

معانی از طریق قوانین اعتبار سنجی و استنتاج روابط است و با روش‌های آماری انجام می‌گیرد (ریف، لاسی و فیکو^{۱۵}، ۱۹۹۸) و تحلیل کیفی محتوا^{۱۶} روش پژوهش تفسیر ذهنی محتوای داده‌های متنی از طریق فرآیند طبقه‌بندی نظام‌دار کدگذاری، و تعیین مضامین یا الگوها (هسیه و شانن^{۱۷}، ۲۰۰۵) تعریف شده است. ابوالمعالی الحسینی (۱۳۹۲) تفاوت تحلیل کمی و کیفی را در چهار وجه می‌شمارد: در تحلیل کمی شمارش عناصر آشکار در متن صورت می‌گیرد در حالی که در تحلیل کیفی هدف کشف معانی مستتر در متن است. تحلیل کمی در صدد بررسی فرضیه‌های موجود و یا سؤال‌های برخاسته از فرضیه‌هاست و تحلیل کیفی موضوعات را در زمینه بررسی نموده و نتیجه‌گیری می‌کند (به روش استقرا)، در تحلیل کمی، نمونه‌گیری تصادفی و در تحلیل کیفی هدفمند است. نتایج در تحلیل کمی عددی و در تحلیل کیفی توصیفی است. تحلیل محتوا هم‌چنین می‌تواند با روش‌های استقرایی و قیاسی صورت پذیرد. رویکرد استقرایی زمانی توصیه می‌گردد که دانش اولیه در مورد یک پدیده کافی نباشد و یا دانش موجود جزء جزء باشد، (لاری و کینگا^{۱۸}، ۲۰۰۵ به نقل از الو و کینگاز^{۱۹}، ۲۰۰۷) که طی آن با استفاده از اطلاعات تحلیل شده محتوایی به روش استقرا، مقولات از داده‌های خام به دست می‌آیند. تحلیل محتوا به روش قیاسی نیز هنگامی مورد استفاده قرار می‌گیرد که ساختار مورد تحلیل بر پایه دانش قبلی بنا شود و هدف از مطالعه آزمودن یک نظریه باشد (کینگاز و ونهانن^{۲۰}، ۱۹۹۹ نقل از الو و کینگاز، ۲۰۰۷).

به این منظور محتوای متنی کتاب هدیه‌های آسمان از منظر چگونگی آموزش امر به معروف و نهی از منکر ابتدا مورد تحلیل کیفی به روش استقرایی قرار گرفته که هدف از آن شناسایی عناصر و مؤلفه‌های درگیر در آموزش این آموزه در دو پایه دوم و ششم ابتدایی بوده است.

پس از تحلیل کیفی متن کتاب‌های مورد نظر به روش استقرا که با طبقه‌بندی کدها منجر به استخراج مؤلفه‌های آموزش امر به معروف می‌گردد، نتایج حاصل و روش کار توسط متخصصان مربوطه مورد اعتبار بخشی قرار گرفت و اصلاحات لازم به عمل آمد.

در بخش دوم این پژوهش، مؤلفه‌های درگیر در آموزش امر به معروف و نهی از منکر شناسایی شده از بخش اول، در حکم ابزار و معیار کشف شده برای بخش کمی مورد استفاده قرار گرفته‌اند و با کمک آن‌ها تحلیل کمی بر روی متن انجام پذیرفته است. با تلفیق نتایج دو بخش کیفی و کمی، مقایسه چگونگی آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب هدیه‌های آسمانی به خوبی انجام پذیر بوده است.

جامعه آماری و نمونه آماری

جامعه آماری این پژوهش کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی است. با توجه به اینکه آغاز آموزش رسمی آموزه‌های دینی در دوره ابتدایی و از طریق کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم آغاز می‌گردد

و تا پایه ششم ادامه دارد، برای بررسی چگونگی آموزش امر به معروف و نهی از منکر و همچنین مقایسه این آموزش‌ها در دوره ابتدایی، کتاب‌های هدیه‌های آسمان پایه دوم و ششم ابتدایی به صورت غیراحتمالی و هدفمند، به‌عنوان نمونه‌هایی که می‌تواند به پاسخگویی سؤالات پژوهش رهنمون گردد، انتخاب شدند.

■ جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها

روش تحلیل داده‌ها، تحلیل کیفی محتوا به روش استقرایی است که در طی آن محتوای متنی به دقت مطالعه می‌شود و بخش‌هایی از متن مورد نظر که در برگزیده پیام خاصی در مورد امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد، انتخاب می‌گردد و در طی فرآیند سازمان‌دهی کیفی داده‌ها، به هرکدام یک کد باز، اختصاص داده می‌شود (کدگذاری باز^{۲۱})، سپس کدهای بازی که از نظر معنایی تشابه داشته و یا بین مقولات آن‌ها امکان برقراری ارتباط درونی وجود دارد، در یک طبقه قرار گرفته و مجدداً کدگذاری (کدگذاری محوری^{۲۲}) می‌شوند. در این مرحله کدها از سطح انتزاع بالاتری در مقایسه با کدهای باز برخوردارند و تعداد طبقه‌بندی‌ها نیز کاهش می‌یابد. در مرحله نهایی نیز مجدداً کدهای محوری مورد بازبینی قرار می‌گیرند و طبقه بندی‌های کلی‌تر و خلاصه‌شده‌تری انجام می‌گردد که به بالا رفتن سطح انتزاع مفاهیم منجر می‌گردد. نتیجه نهایی در این قسمت استخراج مؤلفه‌هایی است که طی آن آموزش مفاهیم امر به معروف و نهی از منکر در کتاب‌های مذکور صورت پذیرفته است. مؤلفه‌های اکتشاف‌شده به‌عنوان معیارهایی برای بخش کمی مورد استفاده قرار می‌گیرند که بر اساس آن‌ها میزان فراوانی پیام‌های مرتبط با هر مؤلفه در محتوای متنی بررسی می‌گردند و با استفاده از تحلیل کیفی و کمی نتایج به دست آمده بخش مقایسه‌ای در مورد آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم و ششم صورت می‌گیرد.

■ یافته‌های پژوهش

با توجه به تعاریفی که از معروف، منکر، امر به معروف، نهی از منکر و توصیف مشخصه‌ها و ویژگی‌های آن‌ها به عمل آمده، قسمت‌هایی از متن کتاب که دربرگیرنده این مفاهیم بود انتخاب شده و به صورت باز کدگذاری شدند و در ادامه کدهای مشابه در یک دسته قرار گرفته و کدگذاری محوری صورت گرفت. در نهایت طبقه‌بندی صورت گرفت و کدهای محوری خلاصه‌سازی شدند و کدهای مشابه در یک طبقه واحد قرار گرفتند که نتیجه آن استخراج مؤلفه‌هایی بود که آموزش مفاهیم امر به معروف و نهی از منکر در کتاب‌های هدیه‌های آسمان پایه دوم (جداول ۳-۱) و ششم ابتدایی (جداول ۶-۴) از طریق آن‌ها صورت گرفته است.

جدول ۱. تحلیل محتوای متن کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی از منظر امر به معروف و نهی از منکر (کدگذاری باز و محوری)

درس	کدگذاری باز	کدگذاری محوری
هدیه‌های خدا	<ul style="list-style-type: none"> معرفی رفتار نیکو و آداب معاشرت: پیش‌دستی در سلام ذکر نام خدا در ابتدای کلام خوش‌رویی بلند شدن در برابر دیگران به نشانه احترام شکرگذاری از خداوند همه مخلوقات در برابر نعمات خداوند شکر هستند. نگهداری از نعمات خداوند (به نشانه شکرگذاری از او) 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف فلسفه عمل به معروف
پرندگان چه می‌گویند	<ul style="list-style-type: none"> تشویق به شکرگذاری از خداوند برای تمامی نعمت‌هایی که او به آن‌ها عطا کرده است. مخلوقات همه شاکر خدا هستند خواندن نماز به عنوان راهی برای شکرگذاری از خداوند آموزش ادای واجبات از طریق عمل نمودن به آن‌ها توسط بزرگ‌ترها 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف فلسفه عمل به معروف امر نمودن به معروف از جانب کتاب یا یک شخصیت در کتاب
خاطره ماه	<ul style="list-style-type: none"> دعای نیک نمودن برای دیگران کمک خواهی فقط از خداوند و حفظ عزت نفس دوست داشتن خلق خدا کمک خواستن برای مردم از خدا راهنمایی دیگران به درستی و راستی کمک به خلق خدا حضرت فاطمه (س) الگو و اسوه نیکی، درستی و راستی هستند احترام گذاشتن به اهل بیت پیامبر و دوست داشتن آن‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف حضرت فاطمه (س) الگوی انجام عمل معروف هستند. معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف
مهربان‌تر از مادر	<ul style="list-style-type: none"> دوست داشتن مخلوقات خداوند پیامبر (ص) با حیوانات مهربان بودند. مهربان بودن با حیوانات 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف پیامبر (ص) الگوی انجام عمل معروف هستند.
وضو می‌گیریم	<ul style="list-style-type: none"> آماده و پاکیزه شدن قبل از ادای واجبات 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف
پیامبران خدا	<ul style="list-style-type: none"> پیامبران مردم را به کارهای درست و خوب راهنمایی و دعوت می‌کنند و از انجام کارهای بد باز می‌دارند. دوست داشتن پیامبران اطاعت از دستورات پیامبران که از جانب خدا برای راهنمایی انسان‌ها آورده‌اند 	<ul style="list-style-type: none"> پیامبران الگوی انجام عمل معروف هستند. پیامبران مردم را به انجام کارهای معروف دعوت می‌کنند. پیامبران مردم را به دور نمودن از عمل منکر دعوت می‌کنند. معرفی معروف ترغیب به انجام عمل معروف

تحلیل کیفی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان از منظر امر به معروف و نهی از منکر

دروس	کدگذاری باز	کدگذاری محوری
مهمان کوچک	<ul style="list-style-type: none"> معرفی رفتار نیکو و آداب معاشرت هنگام معاشرت با دیگران پیامبر (ص) با یتیمان مهربان بود. کمک به کودکان یتیم برای رضای خدا 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی معروف ترغیب به انجام عمل معروف پیامبر (ص) الگوی انجام عمل معروف هستند.
جشن میلاد	<ul style="list-style-type: none"> نام‌گذاری به نام نیکو احترام به پیامبر با گرامیداشت روز میلاد ایشان احترام به حضرت محمد (ص) با فرستادن صلوات به هنگام شنیدن نام ایشان حضرت محمد (ص) امانتدار بود. 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف پیامبر (ص) الگوی انجام عمل معروف هستند.
اهل بیت پیامبر	<ul style="list-style-type: none"> احترام به بزرگ‌ترها احترام به پیامبر (ص) دوست داشتن خانواده دوست داشتن اهل بیت پیامبر (ص) و احترام به آن‌ها دوری نمودن از دشمنی با اهل بیت پیامبر (ص) فرستادن صلوات بر اهل بیت پیامبر (در تشهد نماز) 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف معرفی عمل منکر^{۲۳}
خانواده مهربان	<ul style="list-style-type: none"> انجام مستحبات به نشانه تشکر از لطف خداوند احترام به حضرت علی (ع) کمک به فقیران، یتیمان و گرسنگان پیروی از رفتار حضرت علی (ع) در برخورد با نیازمندان 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف حضرت علی (ع) الگوی انجام عمل معروف هستند.
نماز بخوانیم	<ul style="list-style-type: none"> به جای آوردن نماز به عنوان یکی از واجبات 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف
پدر مهربان	<ul style="list-style-type: none"> کمک به یتیمان و فرزندان شهدا حضرت علی (ع) با فرزندان شهدا و یتیمان مهربان بودند و به آن‌ها کمک می‌کردند. دوست داشتن و احترام به حضرت علی (ع) کمک به انسان‌های نیازمند به نشانه پیروی از حضرت علی (ع) 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف حضرت علی (ع) الگوی انجام عمل معروف هستند. ترغیب به انجام عمل معروف حضرت علی (ع) الگوی انجام عمل معروف هستند.
بهترین دوست	<ul style="list-style-type: none"> رفتار نیکوی امام حسن (ع) با مردم حتی دشمنانشان پذیرایی از مهمان غریب معرفی رفتار خوب امام حسن (مهربانی، خوش اخلاقی و کمک به نیازمندان، دوست داشتن کودکان و مهربانی با آن‌ها مبارزه امام حسن (ع) با زورگویان با تندلی سخن گفتن دشمن با امام حسن (ع) با دیگران به تندلی سخن گفتن و دشنام دادن دشمنی با امام حسن (ع) مهربانی، خوش اخلاقی و کمک به نیازمندان شهادت امام حسن (ع) در راه مبارزه با ستمگران 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف معرفی عمل منکر^{۲۴} مراتب نهی از منکر ترغیب به انجام ندادن منکر

کدگذاری محوری	کدگذاری باز	درس
<ul style="list-style-type: none"> ◆ معرفی عمل معروف ◆ ترغیب به انجام عمل معروف ◆ مراتب نهی از منکر ◆ معرفی عمل منکر 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ دعا کردن ◆ امیدوار بودن به لطف خدا ◆ دوست داشتن امام حسین (ع) ◆ ظلم به مسلمانان و عمل نکردن به دستورات دین دشمنی با یزید ◆ مبارزه با ستمگران ◆ شهادت امام حسین (ع) در راه مبارزه با ستمگران 	دعای باران
<ul style="list-style-type: none"> ◆ معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف ◆ پیامبر (ص) الگوی انجام عمل معروف هستند. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ خوشبو بودن پیامبر ◆ پیامبر در سلام کردن به کوچک‌ترها پیش‌دستی می‌نمود ◆ مهربانی با کودکان ◆ پیامبر (ص) کارهای نیک زیادی انجام می‌داند. ◆ تشویق به پیش‌دستی در سلام کردن 	بچه‌ها سلام!
<ul style="list-style-type: none"> ◆ معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ طبیعت نعمت خداست و باید آن را پاکیزه نگه داشت ◆ پاکیزه و پاک کردن طبیعت به صورت گروهی 	طبیعت زیبا
<ul style="list-style-type: none"> ◆ معرفی عمل معروف ◆ ترغیب به انجام عمل معروف 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ تاکید بر ادای نماز اول وقت و آشنایی با اوقات نماز و دفعات نماز و زمان مناسب و آداب نماز خواندن ◆ خواندن نماز به جماعت 	وقت نماز
<ul style="list-style-type: none"> ◆ پیامبر (ص) مردم را به انجام کارهای معروف دعوت می‌کنند ◆ پیامبر (ص) مردم را از انجام کارهای منکر باز می‌داشتند. ◆ فلسفه انجام دادن عمل معروف ◆ فلسفه دوری نمودن از انجام عمل منکر 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ پیامبر مردم را به کارهای خوب تشویق می‌کردند ◆ پیامبر مردم را از دروغگویی باز می‌داشتند. ◆ فواید راستگویی ◆ نتایج دروغگویی 	راز خوش‌بختی
<ul style="list-style-type: none"> ◆ معرفی عمل معروف ◆ ترغیب به انجام عمل معروف ◆ حضرت مهدی (عج) الگوی انجام عمل معروف هستند. 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ احترام و دوست داشتن حضرت مهدی (ع) ◆ آماده بودن و انتظار برای حضرت مهدی (عج) ◆ حضرت مهدی (عج) الگوی نیکی است. 	جشن بزرگ
<ul style="list-style-type: none"> ◆ معرفی عمل معروف ◆ ترغیب به انجام عمل معروف 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ آداب غذا خوردن: ◆ شستن دست‌ها قبل از خوردن غذا ◆ گفتن بسم‌الله الرحمن الرحیم قبل از شروع خوردن غذا ◆ لقمه‌های کوچک برداشتن ◆ با دهان بسته و آرام و بی‌صدا غذا خوردن ◆ شکر گزاری خدا پس از خوردن غذا ◆ دوستی و مهربانی پرندگان با غذا دادن به آن‌ها 	در کنار سفره

تحلیل کیفی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان از منظر امر به معروف و نهی از منکر

در این قسمت کدهای محوری با توجه به شباهت‌ها و ارتباط درونی، مجدداً طبقه‌بندی و خلاصه‌سازی شده که منجر به استخراج مفاهیم انتزاعی تر و کلی تری گردیده است. مفاهیم خلاصه شده در این مرحله، مؤلفه‌هایی را بیان می‌نمایند که آموزش مفاهیم امر به معروف و نهی از منکر را در بر دارند (جدول ۲).

جدول ۲. طبقه‌بندی و خلاصه‌سازی کدگذاری‌های محوری و استخراج مؤلفه‌های آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی

مؤلفه‌ها	کدگذاری محوری
معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف	معرفی عمل معروف
	ترغیب به انجام عمل معروف
فلسفه انجام دادن عمل معروف	فلسفه انجام دادن عمل معروف
فلسفه دوری نمودن از انجام عمل منکر	فلسفه دوری نمودن از انجام عمل منکر
امر نمودن به معروف	امر به معروف نمودن دانش‌آموزان از جانب کتاب یا شخصیت در کتاب
پیامبران خدا و اهل بیت و عترت پیامبر (ص) الگوی انجام اعمال معروف هستند.	حضرت فاطمه (س) الگوی انجام عمل معروف هستند.
	حضرت علی (ع) الگوی انجام عمل معروف هستند.
	امام حسن (ع) الگوی انجام عمل معروف هستند.
	حضرت مهدی (عج) الگوی انجام عمل معروف هستند.
	پیامبر (ص) الگوی انجام عمل معروف هستند.
پیامبران الگوی انجام عمل معروف هستند.	پیامبران الگوی انجام عمل معروف هستند.
	پیامبران مردم را به انجام کارهای معروف دعوت می‌کنند
	پیامبران مردم را به دست کشیدن از عمل منکر دعوت می‌کنند
	پیامبر (ص) مردم را به انجام کارهای معروف دعوت می‌کنند
پیامبر (ص) مردم را از انجام کارهای منکر بازمی‌داشتند.	پیامبر (ص) مردم را از انجام کارهای منکر بازمی‌داشتند.
	پیامبر (ص) مردم را از انجام کارهای منکر بازمی‌داشتند.
	پیامبر (ص) مردم را از انجام کارهای منکر بازمی‌داشتند.
معرفی عمل منکر و ترغیب به دوری کردن از عمل منکر	معرفی منکر
	ترغیب به انجام ندادن منکر
مراتب نهی از منکر	مراتب نهی از منکر

تحلیل کیفی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان از منظر امر به معروف و نهی از منکر

در این مرحله از تحلیل کیفی متن هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی، ۸ مؤلفه برای آموزش مفاهیم امر به معروف و نهی از منکر استخراج شده است (جدول ۳).

جدول ۳. مؤلفه‌های امر به معروف و نهی از منکر استخراج شده از کتاب هدیه‌های آسمان دوم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌ها
۱	معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف
۲	معرفی عمل منکر و ترغیب به دوری از عمل منکر
۳	فلسفه انجام دادن عمل معروف
۴	فلسفه دوری کردن از انجام عمل منکر
۵	پیامبران خدا و اهل بیت و عترت پیامبر (ص) الگوی انجام اعمال معروف هستند.
۶	امر نمودن به معروف
۷	پیامبران الگو و اسوه امر به معروف و نهی از منکر هستند.
۸	مراتب نهی از منکر

همین روند دقیقاً در کتاب آسمانی پایه ششم نیز انجام گردید و منتج به نتایج جدول‌های ۴ تا ۶ به شرح زیر گردیده است.

جدول ۴. تحلیل متن کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی از منظر امر به معروف و نهی از منکر، (کدگذاری باز و محوری)

درس	کدگذاری باز	کدگذاری محوری
تنها او	<ul style="list-style-type: none"> تعریف شرک تعریف توحید (یکتاپرستی) 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل منکر معرفی عمل معروف
تنها تورا می پرستم	<ul style="list-style-type: none"> یکتاپرستی تبلیغ یکتاپرستی قیح معرفت نمودن بت پرستی مبارزه با بت پرستی از طریق شکستن بت‌ها مبارزه با بت پرستی از طریق هجرت 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف معرفی عمل منکر مراتب امر به معروف و نهی از منکر
جهان دیگر	<ul style="list-style-type: none"> کسانی به جهنم می‌روند که به خدای یگانه ایمان ندارند کسانی به جهنم می‌روند که مجرم هستند 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل منکر ترغیب به انجام ندادن منکر فلسفه دوری کردن از عمل منکر
یاد آن روز بزرگ	<ul style="list-style-type: none"> انجام گناهی از جمله: دروغگویی ستم کردن به دیگران تصاحب اموال دیگران به دلیل فراموش کردن قیامت انجام کارهای نیک در دنیا برای رسیدن به سعادت همیشگی در آخرت 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل منکر فلسفه دوری کردن از عمل منکر فلسفه انجام دادن عمل معروف

تحلیل کیفی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان از منظر امر به معروف و نهی از منکر

دروس	کدگذاری باز	کدگذاری محوری
شتر با ایمان	<ul style="list-style-type: none"> دوری جستن از ستمگران دوست داشتن انسان‌های با ایمان و نیکوکار (تولی) پرهیز از معامله با ستمگران (تبری) 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف معرفی عمل منکر^{۲۵} ترغیب به دوری از عمل منکر
سرور آزادگان	<ul style="list-style-type: none"> برشمردن صفات ناپسند دشمنان اسلام و دین خدا چون: ظلم و ستمگری پذیرا نبودن دستورات خداوند انجام کارهای زشت و ناپسند اهمیت ندادن به نماز رعایت نکردن احکام دینی مسخره کردن دین اسلام، ریشه کن نمودن و نابودی دین اسلام قیام امام حسین (ع) در برابر اعمال ناشایست حکومت یزید 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل منکر ترغیب به دوری از عمل منکر معرفی عمل معروف مراتب نهی از منکر امام حسین (ع) و یارانش الگوی امر به معروف و نهی از منکر هستند.
سیمای خوبان	<ul style="list-style-type: none"> احترام به امام کاظم (ع) از سوی یارانش احترام به ائمه رعایت آداب غذا خوردن مهربانی و احترام به زیر دستان از سوی امام کاظم (ع) معرفی صفات اهل بیت (علیهم‌السلام) جمله: مهربانی، خوش اخلاقی، پوشاننده عیوب مردم، وفاداری به عهد، سرزنش نکردن مردم، عدم فخر فروشی، امانت‌داری، نیکی بدون منت به دیگران، پاکیزگی، تلاش و کوشش، دوری از اسراف، اهمیت فراوان به عبادت و نماز اول وقت، کمک به فقرا به صورت ناشناس، مهربانی با حیوانات، دشمنان ندادن، نداشتن غرور و تکبر، جلوگیری از غیبت، مغرور و متکبر نبودن، مبارزه با ظالمان و ستمگران، و...^{۲۶} برخورد دانش آموزان در مورد: کسی او را مسخره می‌کند یا ناسزا می‌گوید. کسی که از دیگران بدگویی می‌گوید. دیدن تکه نانی روی زمین. 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف امام کاظم (ع) الگوی انجام عمل معروف و دوری از منکر هستند. معرفی عمل منکر ترغیب به دور کردن از عمل منکر امامان (علیهم‌السلام) الگوی انجام عمل معروف و دوری از عمل منکر بودند. مراتب نهی از منکر
دوران غیبت	<ul style="list-style-type: none"> امام مهدی (عج) با ظالمان مبارزه می‌کند و حکومت ستمگر را نابود می‌کند. از جانشینان ایشان، ولی فقیه و مراجع تقلید، در دوران غیبت امام زمان (عج) باید پیروی شود. احترام و تبعیت از امام زمان (عج) تبعیت از جانشینان امام زمان (عج) 	<ul style="list-style-type: none"> معرفی عمل معروف ترغیب به انجام عمل معروف معرفی عمل منکر امر نمودن به معروف از جانب کتاب مراتب نهی از منکر امام زمان (عج) الگوی نهی از منکر هستند.

کدگذاری باز	کدگذاری محوری	درس
<ul style="list-style-type: none"> ♦ رفتار و آداب معاشرت پیامبر (ص) با دیگران از جمله: پیش‌دستی در سلام کردن، خوشرویی، احترام به دیگران، ♦ معرفی چند نمونه آداب معاشرت از جمله: سکوت هنگام صحبت دیگران، درگوشی صحبت نکردن، دوری از مسخره کردن، احترام به بزرگ‌ترها و سالمندان، برای جلوگیری از ایجاد نارحتی و کدورت و افزایش صمیمیت و مهربانی 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ معرفی عمل معروف ♦ ترغیب به انجام عمل معروف ♦ پیامبر (ص) الگوی انجام اعمال معروف است. ♦ معرفی عمل منکر ♦ ترغیب به دوری از عمل منکر ♦ فلسفه انجام دادن عمل معروف 	آداب زندگی
<ul style="list-style-type: none"> ♦ پیامبر (ص) به ورزش اهمیت می‌دادند به همین دلیل سالم بودند. ♦ پیامبر (ص) به ورزش‌های زمان خود توجه داشته و ورزش می‌کردند (سوارکاری، شنا و تیراندازی) ♦ تغذیه، ورزش و خواب مناسب لازمه سلامتی است ♦ نکوهش تنبلی و ضعف در دین اسلام ♦ حضرت علی (ع) به شکرانه سلامتی و تندرستی از خدا درخواست توانایی برای خدمت در راه خدا را می‌خواست ♦ کمک نمودن به افراد ضعیف و ناتوان به نشانه شکر در مقابل سلامتی است ♦ حفظ سلامتی برای خدمت در راه خدا 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ معرفی عمل معروف ♦ امر به معروف ♦ پیامبر (ص) الگوی انجام اعمال معروف است. ♦ حضرت علی (ع) الگوی انجام عمل معروف هستند. ♦ معرفی عمل منکر ♦ فلسفه انجام دادن عمل معروف 	راه تندرستی
<ul style="list-style-type: none"> ♦ صلح رحم ♦ راستگویی ♦ پوشاندن موها و حفظ حجاب در برابر نامحرم برای دخترانی که به سن تکلیف رسیده‌اند. ♦ نگاه نکردن مردان نامحرم و به زنان نامحرم ♦ مشخص نمودن حدود حجاب در مقابل نامحرم برای جلوگیری از گناه 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ معرفی عمل معروف ♦ ترغیب به انجام عمل معروف ♦ امر به معروف و نهی از منکر از جانب کتاب به دانش‌آموزان ♦ معرفی عمل منکر ♦ ترغیب به دوری از عمل منکر ♦ فلسفه دوری کردن از عمل منکر 	پاداش بزرگ
<ul style="list-style-type: none"> ♦ سفر برای دیدن فامیل و آشنایان (صله رحم) ♦ احکام نماز و روزه در سفر و شرایط آن (به جای آوردن واجبات در سفر با توجه به احکام) 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ معرفی عمل معروف ♦ ترغیب به انجام عمل معروف ♦ امر به معروف و نهی از منکر از جانب کتاب به دانش‌آموزان 	احکام سفر

تحلیل کیفی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان از منظر امر به معروف و نهی از منکر

دروس	کدگذاری باز	کدگذاری محوری
عید مسلمانان	<ul style="list-style-type: none"> ♦ خداپرستی ♦ نادرست بودن بت پرستی ♦ مبارزه با بت پرستی ♦ زیارت خانه خدا در ایام حج ♦ قربانی کردن گوسفند در عید قربان ♦ دادن زکات در روز عید فطر ♦ شادکردن فقرا در روزهای اعیاد اسلامی (قربان و فطر) ♦ نماز خواندن در روز اعیاد اسلامی 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ معرفی عمل معروف ♦ ترغیب به انجام عمل معروف ♦ معرفی عمل منکر ♦ ترغیب به دوری از عمل منکر ♦ مراتب نهی از منکر
راز موفقیت	<ul style="list-style-type: none"> ♦ تلاش و کوشش برای رسیدن به هدف ♦ برنامه‌ریزی در کارها ♦ حضرت علی (ع) به نظم سفارش می‌کنند. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ معرفی عمل معروف ♦ حضرت علی (ع) الگوی امر به معروف هستند.
رهبر کوچک	<ul style="list-style-type: none"> ♦ مبارزه با ستمگران (جهاد) ♦ احترام به شهدا و مزار شهدا ♦ شهدا نزد خدا پاداش بزرگی دارند ♦ خواندن فاتحه بر مزار شهدا ♦ امام خمینی رهبر مردم ایران است. ♦ امام حسین در مقابل ستمگران جنگید. 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ معرفی عمل معروف ♦ ترغیب به انجام عمل معروف ♦ فلسفه انجام دادن عمل معروف ♦ مراتب نهی از منکر ♦ امام حسین (ع) الگوی نهی از منکر است.
زیارت	<ul style="list-style-type: none"> ♦ احترام به بندگان خوب خدا ♦ حضرت معصومه پرهیزکار و دانشمند بودند، با احکام دین آشنا بودند، از کارهای زشت دوری می‌کردند. ♦ خواندن نماز ♦ حضرت شاه چراغ دانا، بخشنده، شجاع و پرهیزکار بودند ♦ هجرت 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ معرفی عمل معروف ♦ ترغیب به انجام عمل معروف ♦ معرفی عمل منکر ♦ ترغیب به دوری از عمل منکر ♦ مراتب نهی از منکر
دانش آموز نمونه	<ul style="list-style-type: none"> ♦ برنامه‌ریزی و نظم در کارها ♦ استفاده از فرصت‌های زندگی ♦ احترام کسی که به ما علم آموزش می‌دهد ♦ مهربانی با دیگران ♦ رعایت صرفه جویی و دوری از اسراف ♦ خداوند اسراف‌کاران را دست ندارد ♦ دوری از تقلب به دلیل پایمال شدن حق دیگران 	<ul style="list-style-type: none"> ♦ معرفی اعمال معروف ♦ ترغیب به انجام عمل معروف ♦ معرفی عمل منکر ♦ ترغیب به دوری از عمل منکر ♦ فلسفه دوری کردن از اعمال منکر

در این قسمت کدهای محوری با توجه به شباهت‌ها و ارتباط درونی، مجدداً طبقه‌بندی و خلاصه‌سازی شده که منجر به استخراج مفاهیم انتزاعی‌تر و کلی‌تری شده است. مفاهیم خلاصه شده در این مرحله، مؤلفه‌هایی را بیان می‌نمایند که آموزش مفاهیم امر به معروف را در بر دارند (جدول ۵).

جدول ۵. طبقه‌بندی و خلاصه‌سازی کدگذاری‌های محوری و استخراج مؤلفه‌های آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی

کدگذاری محوری	مؤلفه‌ها
♦ معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف	♦ معرفی عمل معروف
	♦ ترغیب به انجام عمل معروف
♦ معرفی عمل منکر و ترغیب به دوری از انجام عمل منکر	♦ معرفی عمل منکر
	♦ ترغیب به دوری از عمل منکر
♦ مراتب نهی از منکر	♦ مراتب نهی از منکر
♦ فلسفه انجام دادن عمل معروف	♦ فلسفه انجام دادن عمل معروف
♦ فلسفه دوری کردن از انجام عمل منکر	♦ فلسفه دوری کردن از انجام عمل منکر
♦ پیامبر (ص) و ائمه علیهم السلام الگوی انجام اعمال معروف و دوری از انجام اعمال منکر هستند.	♦ پیامبر (ص) الگوی انجام اعمال معروف هستند..
	♦ امام کاظم (ع) الگوی عمل به معروف و دوری از منکر بودند.
	♦ امامان (علیهم السلام) الگوی عمل به معروف و دوری از عمل منکر بودند.
	♦ حضرت علی (ع) الگوی عمل به معروف هستند.
♦ ائمه (علیهم السلام) الگوی امر به معروف و نهی از منکر هستند.	♦ امام حسین (ع) و یارانش الگوی انجام امر به معروف و نهی از منکر هستند.
	♦ امام حسین (ع) الگوی نهی از منکر است.
	♦ امام زمان (عج) الگوی نهی از منکر هستند.
	♦ حضرت علی (ع) الگوی امر به معروف هستند.
♦ امر نمودن به معروف و نهی کردن از منکر	♦ امر به معروف و نهی از منکر از جانب کتاب به دانش‌آموزان

تحلیل کیفی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان از منظر امر به معروف و نهی از منکر

در این مرحله از تحلیل کیفی متن هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی، ۸ مؤلفه برای آموزش مفاهیم امر به معروف و نهی از منکر استخراج شده است (جدول ۶).

جدول ۶. مؤلفه‌های امر به معروف و نهی از منکر استخراج شده از کتاب هدیه‌های آسمان ششم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌ها
۱	معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف
۲	معرفی عمل منکر و ترغیب به دوری از انجام عمل منکر
۳	فلسفه انجام دادن عمل معروف
۴	فلسفه دوری کردن از انجام عمل منکر
۵	امر نمودن به معروف و نهی کردن از منکر
۶	مراتب نهی از منکر
۷	پیامبر (ص) و ائمه (علیهم‌السلام) الگوی انجام اعمال معروف و دوری از انجام اعمال منکر هستند.
۸	ائمه (علیهم‌السلام) الگوی امر به معروف و نهی از منکر هستند.

در بخش سؤالات پژوهش، دو سؤال طرح شد که با توجه به تحلیل داده‌ها و اطلاعات به دست آمده در بخش پیشین، در این قسمت به آن‌ها پاسخ داده می‌شود.

۱. در کتاب هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم و ششم ابتدایی امر به معروف و نهی از منکر چگونه آموزش داده شده است؟

این بخش از پژوهش حاصل تحلیل کیفی متن به روش استقرایی (جداول ۱ الی ۳ و ۴ الی ۶) است. با تلفیق یافته‌های دو جدول ۳ و ۶ به شرح جدول ۷ نشان داده شده است که آموزش امر به معروف و نهی از منکر در متن کتاب‌های هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم و ششم، از طریق هشت مؤلفه یا عنصر صورت گرفته است.

جدول ۷.

مؤلفه‌ها و عناصر آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب‌های هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم و ششم ابتدایی

ردیف	مؤلفه‌های امر به معروف و نهی از منکر در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی	مؤلفه‌های امر به معروف و نهی از منکر در کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی
۱	♦ معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف	♦ معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف
۲	♦ معرفی عمل منکر و ترغیب به دوری از عمل منکر	♦ معرفی عمل منکر و ترغیب به دوری از عمل منکر
۳	♦ فلسفه انجام دادن عمل معروف	♦ فلسفه انجام دادن عمل معروف
۴	♦ فلسفه دوری کردن از عمل منکر	♦ فلسفه دوری کردن از عمل منکر
۵	♦ پیامبران و اهل بیت و عترت پیامبر (ص) الگوی انجام اعمال معروف هستند.	♦ پیامبر (ص) و ائمه (علیهم‌السلام) الگوی انجام اعمال معروف و دوری از انجام اعمال منکر هستند.
۶	♦ پیامبران الگوی امر به معروف و نهی از منکر هستند.	♦ ائمه (علیهم‌السلام) الگوی امر به معروف و نهی از منکر هستند.
۷	♦ امر نمودن به معروف (از جانب کتاب)	♦ امر نمودن به معروف و نهی کردن از منکر (از جانب کتاب)
۸	♦ مراتب نهی از منکر	♦ مراتب نهی از منکر

۲. در آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم و ششم ابتدایی

چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی وجود دارد؟

با توجه به اهمیت تربیت دینی در دوره‌ها و پایه‌های مختلف تحصیلی، لازم است محتوای کتاب‌های درسی متناسب با رشد جسمانی، عقلانی و اجتماعی دانش‌آموزان باشد. برای انجام این مقایسه لازم است علاوه بر نتایج به‌دست‌آمده از جدول ۷، که بیانگر تفاوت‌ها و شباهت‌ها می‌باشد، مقایسه کمی در مورد مؤلفه‌ها نیز صورت گیرد که به این منظور پس از به‌دست آوردن مؤلفه‌ها در این طرح اکتشافی از آن‌ها به‌عنوان ابزار یا معیارهایی برای تحلیل کمی پیام‌های مرتبط با هر مؤلفه در محتوای متنی، در دو کتاب درسی مورد نظر، استفاده شده است. نتایج حاصل به شرح جدول ۸ به‌دست آمده است.

تحلیل کیفی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان از منظر امر به معروف و نهی از منکر

جدول ۸. داده‌های کمی در مورد فراوانی مؤلفه‌های استخراج‌شده در کتاب هدیه‌های آسمان، منتج از یافته‌های کیفی جدول ۱ تا ۳ و ۴ تا ۵

پایه ششم ابتدایی		پایه دوم ابتدایی		مؤلفه
٪ فراوانی	فراوانی	٪ فراوانی	فراوانی	
۵۳/۴	۷۸	۶۸/۵	۶۳	♦ معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف
۲۷/۴	۴۰	۵/۴	۵	♦ معرفی عمل منکر و ترغیب به دوری از عمل منکر
۴/۱	۶	۳/۳	۳	♦ فلسفه انجام دادن عمل معروف
۲/۷	۴	۱/۱	۱	♦ فلسفه دوری کردن از عمل منکر
۳/۴	۵	۱۴	۱۳	♦ پیامبران و اهل بیت و عترت پیامبر الگوی انجام اعمال معروف هستند / پیامبر (ص) و ائمه (علیهم‌السلام) الگوی انجام اعمال معروف و دوری از انجام اعمال منکر هستند.
۲/۱	۳	۳/۳	۳	♦ پیامبران/ ائمه (علیهم‌السلام) الگوی امر به معروف و نهی از منکر هستند.
۲/۱	۳	۱/۱	۱	♦ امر نمودن به معروف / امر نمودن به معروف و نهی کردن از منکر
۴/۸	۷	۳/۳	۳	♦ مراتب نهی از منکر
۱۰۰	۱۴۶	۱۰۰	۹۲	♦ مجموع مؤلفه‌های مرتبط با آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب درسی

با استفاده از اطلاعات کمی به دست آمده در این قسمت، مقایسه چگونگی آموزش امر به معروف و نهی از منکر (تفاوت‌ها و شباهت‌ها) در دو کتاب پایه دوم و ششم ابتدایی، بهتر می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد. به عبارتی میزان فراوانی یک مؤلفه علاوه بر اینکه می‌تواند نشانگر میزان تاکید بر آن مؤلفه باشد، می‌تواند بیانگر میزان تناسب مؤلفه با ویژگی‌های جسمانی، عقلانی و اجتماعی دانش‌آموزان نیز باشد. بر اساس یافته‌های جدول ۷ نیز مشخص گردید که تعدادی از این مؤلفه‌ها در کتاب هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم و ششم ابتدایی عیناً مشابه هم بوده، و در برخی نیز اختلافاتی جزئی مشاهده می‌گردد که در بخش بحث و نتیجه‌گیری، به تفصیل مورد بحث قرار خواهد گرفت.

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

با مقایسه مؤلفه‌های استخراج‌شده در جدول ۷ و همچنین یافته‌های کمی جدول ۸، موارد زیر نتیجه‌گیری می‌شود.

۱. با مقایسه مجموع مؤلفه‌های مرتبط با آموزش امر به معروف و نهی از منکر در دو کتاب درسی مورد نظر مشخص می‌گردد که به لحاظ کمی این آموزش‌ها در پایه ششم ابتدایی

- (حدود ۱/۵۸ برابر) بیشتر از پایه دوم ابتدایی بوده است و نشان‌دهنده این است که آموزش امر به معروف و نهی از منکر در پایه ششم ابتدایی به لحاظ کمی بیشتر صورت گرفته است.
۲. چهار مؤلفه اول یعنی معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام عمل معروف، معرفی عمل منکر و ترغیب به دوری از عمل منکر، فلسفه انجام دادن عمل معروف، و فلسفه دوری کردن از عمل منکر در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم و ششم به لحاظ ماهیت مؤلفه مشابه بوده ولی به لحاظ کمیت متفاوت می‌باشد.
۳. مقایسه یافته‌های کمی در مورد مؤلفه اول، یعنی معرفی عمل معروف و ترغیب به انجام آن، بیانگر این است که ایجاد آگاهی و شناخت در مورد ماهیت معروف، اولین گام در آموزش امر به معروف و نهی از منکر در هر دو پایه دیده شده است. به عبارتی ایجاد نگرشی مثبت با معرفی اعمال معروف در بیشتر بخش‌های متون این دو کتاب به چشم می‌آید. این موضوع در پایه دوم با اختصاص یافتن سهم ۶۸/۵ درصدی از پیام‌های مرتبط با امر به معروف و نهی از منکر در مقایسه با پایه ششم (۵۳/۴ درصدی) مشهود است. از سویی ملاحظه می‌شود که در پایه ششم معرفی منکر (اختصاص ۲۷/۴ درصد کل مؤلفه‌ها) در مقایسه با پایه دوم (۵/۴ درصد) بیشتر است. تفاوت موجود را این‌گونه می‌توان تبیین نمود که به موازات رشد جسمانی، عقلانی و اجتماعی بیشتر دانش آموز در پایه ششم و حضور بیشتر و فعالانه‌تر او در جامعه، که احتمال بیشتر مواجه شدن او با منکر را شدت می‌دهد، ایجاب می‌کند که به او در مورد منکر نیز آگاهی و شناخت داده شود. ضمن اینکه در این معرفی‌ها نوعی ترغیب به انجام عمل معروف و دوری کردن از عمل منکر نیز به‌طور ضمنی باید انجام گیرد.
۴. در مورد دو مؤلفه فلسفه انجام دادن عمل معروف و فلسفه دوری کردن از عمل منکر، نیز یافته‌های کمی بیانگر این موضوع است که این دو مؤلفه در پایه ششم از فراوانی بالاتری برخوردارند و دلیل تفاوت نیز این‌گونه قابل تبیین است که به دلیل ارتقاء رشد عقلانی و تحلیل مبتنی بر منطق، که مبین چرایی انجام معروف یا دوری از انجام منکر می‌باشد، موضوعات مرتبط با این دو مؤلفه در پایه ششم در مقایسه با پایه دوم با فراوانی بیشتری در متن دیده می‌شود.
۵. در دو مؤلفه بعدی یعنی مؤلفه‌های چهارم و پنجم نیز اختلاف‌هایی جزئی به شرح زیر مشاهده می‌گردد.
- در پایه دوم به معرفی پیامبران و اهل بیت و عترت پیامبر (ص) به‌عنوان الگوهایی برای انجام عمل صالح پرداخته شده است و در مقابل آن در پایه ششم پیامبران الهی و ائمه علیهم‌السلام را نه تنها به‌عنوان الگوهایی برای انجام عمل معروف، بلکه الگوهایی برای دوری کردن از انجام اعمال منکر معرفی می‌نماید. این معرفی در پایه دوم پررنگ‌تر دیده شده است (۱۴ درصد در مقابل ۳/۴ درصد). تبیین این تفاوت به‌خوبی در بند ۳ استدلالت شده است.

• در پایه دوم معرفی غیرمستقیم امر به معروف و نهی از منکر در قالب معرفی پیامبران، به‌عنوان الگوهایی که امر به معروف و نهی از منکر را انجام می‌دادند، ظاهر می‌گردد و در پایه ششم معرفی غیرمستقیم این فریضه از طریق معرفی ائمه (علیهم‌السلام) به‌عنوان الگوهایی که امر به معروف و نهی از منکر می‌نمایند، صورت پذیرفته است.

۶. مؤلفه هفتم را باید نقطه اوج آموزش امر به معروف و نهی از منکر در کتاب هدیه‌های آسمان دانست که پس از تمهیدات لازم و آگاهی دادن در مورد اعمال معروف و منکر، بیان فلسفه انجام معروف و منکر و ارائه الگوهایی از انجام اعمال معروف و منکر، کتاب از جانب خود یا از جانب دیگران، دانش‌آموزان پایه دوم را امر به معروف، و دانش‌آموزان پایه ششم را امر به معروف و نهی از منکر امر می‌نماید. مطابق با یافته‌های کمی، این نقش کتاب در پایه ششم پررنگ‌تر به چشم می‌خورد که این تفاوت را این‌گونه می‌توان تبیین نمود که دانش‌آموزان پایه ششم به دلیل رشد شناختی بالاتر و درک انتزاعی‌تر از امور، توان درک تبعات یک عمل معروف و یا یک عمل منکر را دارند و به‌خوبی می‌توانند متناسب با دایره شناخت خود در مورد امور معروف و منکر، دیگران را به معروف‌ها امر و از منکرها نهی نمایند.

۷. مؤلفه هشتم نیز با ماهیتی مشابه در هر دو پایه ظاهر شده است که این ظهور به لحاظ کمی با نقشی پررنگ‌تر در پایه ششم بوده است.

نتیجه‌گیری کلی مبین این مطلب است که اگر چه در هیچ قسمت از متن کتاب هدیه‌های آسمان پایه‌های دوم و ششم ابتدایی، از سوی نگارندگان کتاب، مفاهیمی چون معروف، منکر، امر به معروف و نهی از منکر به‌طور مستقیم معرفی و آموزش داده نشده است، ولی معروف‌ها و منکرها و فلسفه انجام معروف‌ها و دوری از منکرها، مصادیق و الگوهای انجام معروف و دوری از منکر و امران به معروف و ناهیان منکر، به‌خوبی و به‌طور غیرمستقیم مورد آموزش قرار گرفته‌اند به‌گونه‌ای که حجم قابل قبولی از متن کتاب را این معرفی‌ها به خود اختصاص داده‌اند. از سویی بر اساس نتایج کمی مشخص شد که در کتاب‌های مورد بررسی، معرفت و شناخت معروف و منکر به‌عنوان گام اولیه‌ای در آموزش امر به معروف و نهی از منکر قابل استنباط می‌باشد. لذا در متن کتاب‌های هدیه‌های آسمان پایه دوم و ششم ابتدایی که مأموریت آموزش آموزه‌ها به دانش‌آموزان این پایه‌ها را عهده‌دار می‌باشد، (بنابر تعریف معروف و منکر که مفاهیمی بسیار گسترده و عام و جامع می‌باشند) هر عبارت، داستان، نقل قول و پندی که داده شده است دربرگیرنده مضمونی مرتبط با آموزه‌های امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد. این آموزش‌ها از معرفی معروف‌ها و منکرها آغاز شده و به امر نمودن به معروف و نهی نمودن از منکر خاتمه می‌یابد که با روندی متناسب با رشد ابعاد وجودی دانش‌آموزان، این دو آموزه به‌خوبی آموزش داده شده‌اند، به‌گونه‌ای که اصول آموزش مفاهیم دینی از جمله سهولت، تدریج، مداومت و استمرار و آگاهی بخشی (مقدسی‌پور، ۱۳۸۲) مورد توجه قرار گرفته‌اند.

منابع

- ابوالمعالی الحسینی، خدیجه. (۱۳۹۲). تحلیل کیفی متن: استقرا/قیاس. *دوفصل‌نامه مطالعات معارف اسلامی و علوم تربیتی*، ۱(۱)، ۸۵-۱۰۴.
- اسلامی، سید حسن. (۱۳۷۵). *امر به معروف و نهی از منکر*. قم: نشر خرم.
- امینی، محمد؛ الهی‌نژاد، زهراماشا و علیزاده زارعی، مرضیه. (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمان و فارسی مقطع ابتدایی از منظر توجه به مهدویت. *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ۶(۱۰)، ۷-۲۶.
- چراغی، سیدضیاءالدین. (۱۳۸۲). *امر به معروف و نهی از منکر (موانع و محدودیت‌ها)*. کرج: انتشارات طلوع آزادی.
- حسینی شاهرودی، سید محمد. (۱۳۸۳). *امر به معروف و نهی از منکر در نهضت امام حسین (ع)*. حصون، ۱(۲)، ۱۸-۵۰.
- رکن‌الدینی، سید حسین. (۱۳۸۳). *علل انحطاط و سقوط جوامع از دیدگاه قرآن*. قم: انتشارات مرکز پژوهش‌های صدا و سیما.
- شعبانی، زهرا. (۱۳۸۴). بررسی تطبیقی برنامه‌های درسی دینی و اخلاقی دوره ابتدایی در ایران و چند کشور جهان. *تعمیم و تربیت*، ۲۱(۸۳)، ۱۱۹-۱۳۶.
- صانعی، یوسف. (۱۳۸۷). *فقه و زنانگی ۱۱*. *امر به معروف و نهی از منکر*. قم: موسسه فرهنگی فقه الثقلین.
- فلاح‌زاده، محمد حسین. (۱۳۸۴). *آموزش فقه (چاپ ۲۳)*. قم: الهادی.
- قاسمی، حسین و کاظمی، محمود. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی و میزان انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۱۳(۵۲)، ۱۰۰-۱۱۶.
- قورچیان، نادر قلی و تن ساز، فروغ. (۱۳۷۴). *سیمای روند تحولات برنامه درسی به عنوان یک رشته تخصصی*. تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.
- کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی. (۱۳۹۳). تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
- کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی. (۱۳۹۳). تهران: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
- کشاورز، سوسن. (۱۳۸۷). تحول در امر تربیت دینی دانش‌آموزان در نظام آموزش رسمی ایران. *راهبرد فرهنگ*، ۱(۱)، ۷۳-۱۲۲.
- کیامنش، علیرضا. (۱۳۹۰). *روش‌های پژوهش ترکیبی*. تهران: آبیژ.
- محمصص، مرضیه. (۱۳۹۱). بازخوانی نسبت امر به معروف و نهی از منکر با حریم خصوصی بر مبنای قرآن کریم، *فصلنامه تخصصی تفسیر علوم قرآن و حدیث*، ۴(۱۵)، ۶۷-۸۲.
- مردانی نوکنده، محمدحسین و کابلی، قاسم علی. (۱۳۸۸). راهکارهای امر به معروف و نهی از منکر در دانشگاه‌ها. *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ۱۳(۴۳)، ۳۰-۵۲.
- مرعشی، منصور؛ هاشمی، سید جلال و مقیمی گسگ، اعظم. (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی بخوانیم و بنویسیم و هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی بر اساس معیارهای برنامه‌درسی فلسفه برای کودکان. *تفکر و کودک*، ۳(۱)، ۶۹-۸۹.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۷۶). *نهضت عاشورا و شرایط امر به معروف و نهی از منکر*. تعاون، ۱۱(۶۸)، ۶-۱۱.
- مقدسی‌پور، علی. (۱۳۸۲). *اصول و روش‌های آموزش مفاهیم دینی به کودکان*. معرفت، ۱۲(۷۵)، ۳۶-۴۴.
- ملکی، حسن. (۱۳۸۳). *برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)*. مشهد: موسسه انتشارات پیام اندیشه.
- منصوری، بهمن. (۱۳۸۰). *امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام علی (ع)*. دانش انتظامی، ۳(۱۰)، ۱۰-۶۷.
- نساجی، اسماعیلی. (۱۳۸۷). تربیت فرزندان از منظر آموزه‌های دینی. *درس‌هایی از مکتب اسلام*، ۴۸(۵۶۸)، ۶۵-۷۲.
- نوری همدانی، حسین. (۱۳۷۷). *امر به معروف و نهی از منکر (ترجمه محمد محمدی اشتهدادی)*. قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- هاشمی دولابی، قدسیه سادات. (۱۳۸۸). *امر به معروف و نهی از منکر در قرآن*. فروغ و حیات، ۵(۱۸)، ۶-۱۷.
- یاسینی، سیداسدالله. (۱۳۸۴). *نظارت عامه یا امر به معروف و نهی از منکر*. تهران: دفتر امور فرهنگی وزارت کار و امور اجتماعی.
- Akker, J. van den. (2003). Curriculum perspectives: An introduction. In J. van den Akker, W. Kuiper & U.

تحلیل کیفی محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان از منظر امر به معروف و نهی از منکر

- Hameyer (Eds.), *Curriculum landscapes and trends* (pp. 1-10). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Cole, F. L. (1988). Content analysis: process and application. *Clinical Nurse Specialist* 2(1), 53-57.
 - Harwood, T. G. & Garry, T. (2003). An overview of content analysis. *The Marketing Review*, 3, 479-498.
 - Hsieh, H. F. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
 - Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2th Edition). Thousand Oaks, CA: SAGE.
 - Elo, S. & Kyngäs, H. (2004). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing: Research Methodology*, 62(1), 107-115.
 - Neundorf, K. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
 - Pirnajmuddin, H. & Zamani, B. (2012). A study of the translations of terms related to practical laws of religion (furū al-dīn): Raising students' awareness of culture-bound items. *Applied Research in English*, 1(2), 71-82.
 - Riffe, D., Lacy, S., & Fico, F. G. (1998). *Analyzing Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
 - Westbury, I. (1991). Textbooks. In: A. Lewy (Ed.), *The international Encyclopedia of curriculum* (pp. 74-77). Oxford: Pergamon Press.

پی‌نوشت‌ها

9. Cole
 10. Krippendorff
 11. Harwood & Garry
 12. Westbury
 13. Neundorf
 14. Quantitative Content Analysis
 15. Riffe, Lacy and Fico
 16. Qualitative Content Analysis
 17. Hsieh & Shannon
 18. Lauri & Kyngäs
 19. Elo & Kyngäs
 20. Kyngäs & Vanhanen
 21. Open Coding
 22. Axial coding
 23. دشمنی با اهل بیت پیامبر
 24. زورگویی
 25. ستم و معامله با ستمگران
 26. در تحلیل محتوای این درس صفات و افعالی از ائمه اطهار (علیهم‌السلام) که افعال منفی داشتند به‌عنوان انجام ندادن منکر و آن‌هایی افعال مثبت داشتند به‌عنوان اعمال معروف معرفی شده‌اند.
1. وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۳۹۵ برگرفته از:
<http://amr-nahy.blogfa.com/post/68>
 2. از جمله باید به سوره‌های مبارکه آل عمران آیات ۱۰۳، ۱۰۴ و ۱۱۰، نحل آیه ۹۰، و توبه آیه ۷۱ اشاره نمود.
 3. تهذیب الاحکام ج ۶، ص ۱۸۱، ح ۲۲، برگرفته از:
<http://www.aviny.com/hadis-mozooee/siasi/amre-be-maarooof.aspx>
 - در اسفند ۱۳۹۳
 4. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۳۹۷ برگرفته از:
<http://amr-nahy.blogfa.com/post/68>
 5. زن و مرد در مسائل اجتماعی تفوق ذاتی بر یکدیگر ندارند و اینکه در نگاه برخی، امر به معروف و نهی از منکر از جایگاه رفیع خود محدود به تذکر در خیابان‌ها شده است، جای تأسف بسیار دارد... امروز بزرگ‌ترین منکر جامعه، بیکاری است و بزرگ‌ترین معروف پیشرفت؛ نباید امر به معروف و نهی از منکر از عرصه مسائل اساسی کشور به چند مسأله فرعی محدود شود. روحانی ۹۴/۱/۲۳ به نقل از پایگاه خبری انتخاب
 6. اهداف و مقاصد، محتوا، مواد و منابع، فعالیت‌ها، راهبردهای تدریس، ارزشیابی، گروه‌بندی، زمان و فضا
 - Goodlad & Klein .7
 8. Akker